

MACIEJ LUNIAK

A.M. Bykov (1858–1937) – zapomniana postać w warszawskiej zoologii XIX wieku

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3550496>

Muzeum i Instytut Zoologii PAN, Wilcza 64, 00-679 Warszawa, Polska,
e-mail: mluniak@pro.onet.pl

Abstract: A.M. Bykov (1858–1937) – a forgotten person from 19th century Warsaw zoology. Alexander M. Bykov was a Russian, a high-ranking officer in the Tsarist army. His spare-time occupation was ornithology, and he was also a talented taxidermist. His contribution to Polish zoology stems from his six-year (1893–1899) engagement in the Zoological Cabinet (Museum) of the University of Warsaw. During that time he took an entirely novel, “ecological” one, approach to the museum exhibition of birds. He also published papers on ornithology and was an avid collector of specimens for the Cabinet. The present-day collections of the Museum and Institute of Zoology of the Polish Academy of Sciences contain 258 skins of 70 bird species and 125 birds’ nests from 25 species with Bykov’s labels. He was non-existent in the Soviet and Polish zoological literature. It is only recently that his activities, principally as the creator of museum collections in Warsaw, St. Petersburg and Moscow, have been described in Russian publications. The aim of the present article is to resurrect this little known “Russian connection” in Polish zoology. Certain erroneous information about him that appeared in earlier publications is rectified (denoted by an asterisk *).

Key words: Alexander M. Bykov, University of Warsaw – Zoological Cabinet, zoological collections in museums, avifauna of Warsaw vicinity.

BYKOW PRZEMILCZANY

Aleksander Michajłowicz Bykov (1858–1937) (Ryc. 1) był Rosjaninem, oficerem armii carskiej, ale w dziejach polskiej zoologii zapisał się działalnością w warszawskim uniwersyteckim Gabinetie Zoologicznym jako twórca nowej wystawy Gabinetu oraz autor publikacji i bogatych zbiorów ornitologicznych z terenów ówczesnego zaboru rosyjskiego. Polskie monografie historii zoologii (np. BRZEK 1959, FELIKSIAK 1987, KOWALSKA 1983) i przegląd europejskich kolekcji ornitologicznych (ROSELAAR 2003) nie wspominają jednak o nim. Dopiero niedawno pojawiły się u nas krótkie wzmianki o Bykowie (BURAKOWSKI & LUNIAK 1982, FEDOROWICZ & FELIKSIAK 2016, LUNIAK 1993, 2010, LUNIAK & PISARSKI 1994). Niestety zawierają one wiele mylnych wiadomości, co wynika zapewne z dotychczasowego niedostatku danych. Dopiero publikacja ZASŁAWSKIEGO (1979) w Związku Radzieckim

Ryc. 1. Aleksander M. Bykow, www.zin.ru/museum/departments/taxidermy.

Fig. 1. Aleksander M. Bykow, www.zin.ru/museum/departments/taxidermy.

przywróciła pamięć o Bykowie, choć tylko w niewielkim kręgu odbiorców literatury muzealnej. Co ciekawe, nie ma także o nim materiałów w archiwaliach dawnego Gabinetu Zoologicznego – dziś Muzeum i Instytutu Zoologii PAN – mimo że są tu przechowywane jego zbiory i publikacje (BYKOW 1896). To przemilczenie stanowiło zapewne skutek „polityki historycznej” wobec carskiego oficera. W odrodzonej Polsce trwała bowiem świeża i bolesna pamięć o rosyjskim zaborcy. W Związku Radzieckim również nie propagowano pamięci Bykowa jako carskiego generała, odznaczanego i osobiście zaszczyconego przez „imperatora” Mikołaja II. Być może sam Bykow w realiach władzy radzieckiej zadbał o to, by nie zajmowano się jego przedrewolucyjną przeszłością.

Ostatnio ukazało się obszerne rosyjskie opracowanie historyczne (SHERGALIN & TARBIEJEV 2018) poświęcone specjalnie Bykowowi. Ale i ono zawiera szereg mylnych wiadomości (m.in. datę i miejsce jego śmierci), co zresztą przyznali sami autorzy (e-list J.E. Shergalina z 2019 r.), którzy wcześniej nie znali wspomnianej wyżej źródłowej publikacji ZASŁAWSKIEGO (1979).

Artykuł niniejszy w dużej mierze opiera się na wymienionych publikacjach – ZASŁAWSKIEGO (1979) oraz SHERGALINA & TARBIEJEVA (2018), a także na obszernym opracowaniu naukowym samego BYKOWA (1896), omówionym niżej. Celem artykułu jest wydobycie z niewiedzy tego mało znanego „rosyjskiego śladu” w naszej zoologii, jakim była postać Bykowa w czasie jego kilkuletniej (1893–1899) działalności w Gabinetzie Zoologicznym Uniwersytetu Warszawskiego. W tekście sprostowane zostały także (dalej z zaznaczeniem

*) niektóre mylne wiadomości dotyczące Bykowa, które znalazły się w cytowanych wyżej wcześniejszych polskich publikacjach, a nawet w źródłowym opracowaniu SHERGALINA & TARBIEJEW (2018).

Aleksander M. Bykow urodził się w 1858 r. w Astrachaniu i od chłopięcych lat przejawiał zainteresowania przyrodą. Naukę gimnazjalną odbył w Petersburgu i tam, przymuszony przez rodziców, wbrew swoim zainteresowaniom (ZASLAWSKIJ 1979), otrzymał wykształcenie wojskowe (a nie weterynaryjne*) w junkierskiej szkole piechoty. Po powrocie z wojny krymskiej (1887–1888) został ok. 1890 r. (a nie od lat 1860.*) przeniesiony, w stopniu kapitana (a nie pułkownika*), ze swoim pułkiem grenadierów do Warszawy. Tu spotkał wybitnego rosyjskiego zoologa (entomologa) Mikołaja Wiktorowicza Nasonowa, członka petersburskiej Akademii Nauk, który był wówczas dziekanem Wydziału Fizyki i Matematyki ówczesnego „Imperatorskiego” Uniwersytetu Warszawskiego. Nasonow kierował też, po śmierci Władysława Taczanowskiego (w 1890 r.) – dotychczasowego kustosa, uniwersyteckim Gabinetem Zoologicznym (Ryc. 2).

Ryc. 2. Budynek dawnej Szkoły Głównej, w czasach gdy mieścił się w nim Gabinet Zoologiczny (archiwum MIZ PAN).

Fig. 2. The building of the former „Szkoła Główna” at the time when it housed the Zoological Cabinet (archive MIZ PAS).

W GABINECIE ZOOLOGICZNYM

W 1893 r. (a nie w 1890*) Bykow, na zaproszenie Nasonowa, został opiekunem kolekcji ornitologicznej Gabinetu, zapewne jako nieformalny współpracownik, bo nadal pozostawał w służbie wojskowej. Motywacją tego zaproszenia mógł być „posag” Bykowa w postaci bogatej kolekcji ornitologicznej zebranej na obszarze zaboru rosyjskiego podczas

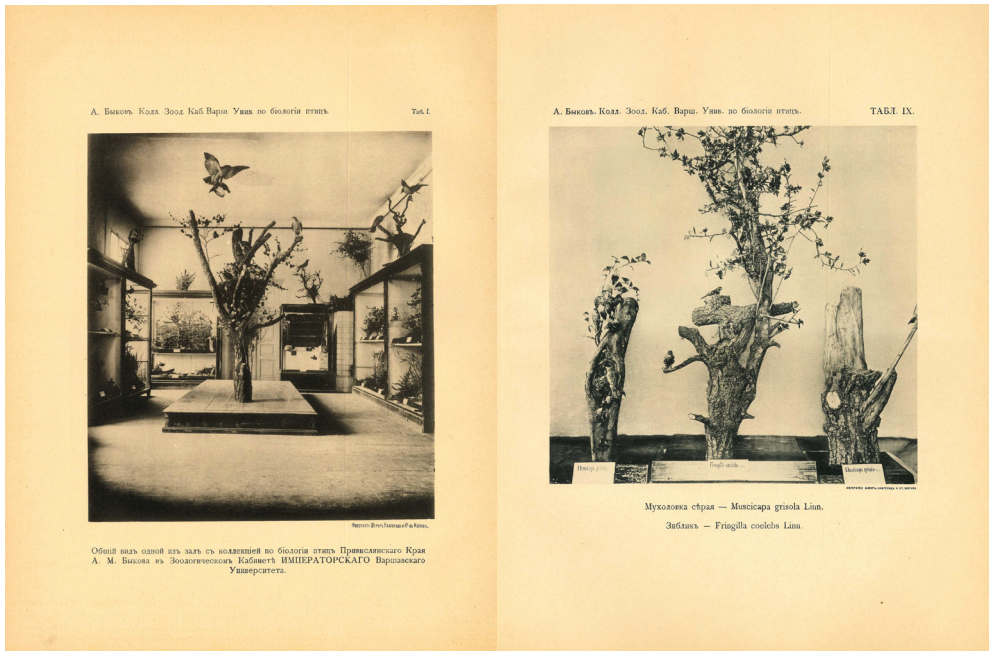
stacjonowania w Warszawie, a także jego talent preparatorski. Zapewne był to też przejaw ówczesnej rusyfikacji Uniwersytetu, której Nasonow był gorliwym promotorem.

W ciągu swojej kilkuletniej (1893–1899) działalności w Gabinetecie Zoologicznym Bykow, inspirowany przez Nasonowa, całkowicie zmienił charakter ekspozycji ornitologicznej i jej ogólne ukierunkowanie. Dotychczas Władysław Taczanowski jako pracownik (od 1855 r.), a potem (od 1862 r.) jako kustosz Gabinetu – obok dydaktycznej i popularyzatorskiej roli placówki – rozwinął tu działalność naukową i muzealną na skalę międzynarodową. Służyły temu m.in. kontakty i napływ bogatych materiałów od polskich eksploratorów rozsianych na Syberii (B. Dybowski, W. Godlewski), Kaukazie (L. Młokosiewicz), w Ameryce Południowej i Środkowej (J. Sztolcman, K. Jelski, J. Kalinowski, T. Chrostowski), a także ożywiona wymiana z najważniejszymi muzeami Europy. Bykow nie podtrzymał tej działalności, zapewne z braku jego naukowych ambicji i kwalifikacji oraz realizując nastawienie zaborcy ograniczającego międzynarodowe znaczenie Uniwersytetu. Skoncentrował się natomiast na muzealnej dokumentacji awifauny „Priwislńskiego Kraju” – ziem Królestwa Kongresowego pod rosyjskim zaborem. Angażował się tu bardzo aktywnie jako utalentowany preparator okazów i aranżer wystawy, a ponadto wytrawny badacz terenowy.

Wystawę ornitologiczną Gabinetu Zoologicznego, dotychczas eksponującą same okazy, Bykow zmienił całkowicie, wprowadzając dioramy pokazujące ptaki w ich naturalnych środowiskach i typowych dla nich sytuacjach – na ogół lęgowych. Np. gniazda przenoszone były z terenu na wystawę z ich oryginalnym umiejscowieniem w gałęziach czy na ziemi, często wraz z jajami. Ten „ekologiczny” sposób aranżowania ekspozycji był wtedy nowością, znaną tylko z przyrodniczych muzeów w Wiedniu i Londynie. Ekspozycja ornitologiczna Gabinetu zajmowała pierwsze piętro w budynku dawnej Szkoły Głównej (1862–1869, potem przekształconej w Uniwersytet). Bykow, wobec ciasnoty lokalowej, rozszerzył ją też na wiodące do Gabinetu schody. Zaaranżowane przez Bykova dioramy (nazywane przez niego „grupami biologicznymi”) – znane nam dziś (BYKOW 1896) z ówczesnych fotografii (Ryc. 3–4) – przekonują o kunszcie autora w tej dziedzinie i jego staranności w odtworzeniu realiów biologii pokazywanych gatunków i ich środowiska. Cytowana publikacja podaje, że zaaranżowana przez Bykova ekspozycja ornitologiczna mieściła się w 50 gablotach i pokazywała zwyczajnie lęgowe (m.in. gniazda z jajami) 52 gatunków występujących w „Priwislńskim Kraju”.

W tym zmienionym aspekcie ornitologicznej działalności Gabinetu Bykow okazał się nie tylko utalentowanym i umiejętnym twórcą ekspozycji, ale też autorem bogatej dokumentacji awifauny „Priwislńskiego Kraju” w zbiorach i publikacjach. Wynikiem badań terenowych i prac muzealnych Bykova jest obszerne opracowanie (BYKOW 1896) (Ryc. 5), które miało otworzyć serię opisującą zbiór ornitologiczny Gabinetu. Bykow opisuje tam warszawskie zbiory siedmiu gatunków oraz swoje obserwacje ich biologii. Były to: drozd śpiewak *Turdus philomelos*, kwiczoł *T. pilaris*, białorzzytka *Oenanthe oenanthe*, trzcinniczek *Acrocephalus arundinaceus*, muchołówki – szara *Muscicapa striata* i mała *Ficedula parva*, oraz gąsiorek *Lanius collurio*. Podobne opisy innych gatunków z kolekcji Bykova oraz ogólne podsumowanie miały mieścić się w kolejnych publikacjach z tej serii. Nie ukazały się jednak z powodu przeniesienia się autora z Warszawy do Petersburga (patrz niżej). W cytowanym opracowaniu są liczne obserwacje terenowe Bykova, mimo że – z dzisiejszego punktu widzenia – często zostały opisane zbyt drobiazgowo. Równie szczegółowe są dane biometryczne zdobytych ptaków, ich jaj i gniazd. Znaczną wartość tej publikacji, jako dokumentacja historyczna, stanowią ponadto liczne fotografie ekspozycji w Gabinetecie Zoologicznym.

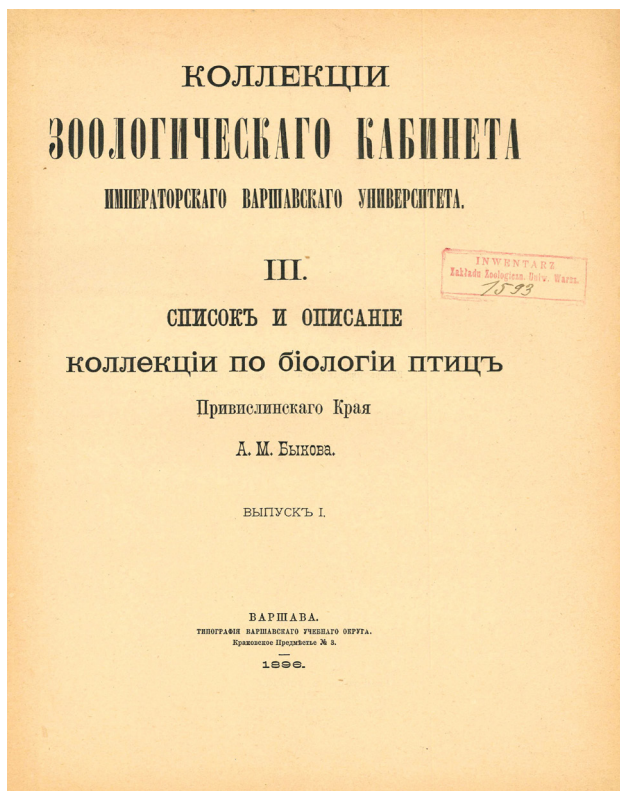
Ryc. 3–4. Ilustracje z publikacji BYKOWA (1896) pokazujące stworzoną przez niego ekspozycję ornitologiczną w Gabinetie Zoologicznym.

Fig. 3–4. Illustrations from BYKOV's (1896) publication showing the ornithological exhibition he set up in the Zoological Cabinet.

Bykow jest również autorem trzech doniesień ornitologicznych z okolic Warszawy opublikowanych w moskiewskim czasopiśmie łowieckim (BYKOW 1893) oraz pracy faunistycznej o perkozie zauszniku *Podiceps nigricollis* w „Priwislinskim Kraju” (BYKOW 1898). Wspomina też o swoich doniesieniach zamieszczonych w gazecie „Warszawskij Dniwnik”, opartych na obserwacjach z lat 1894 i 1896, nie podaje jednak bliższych danych o tych publikacjach. W swoich pracach często cytuje współczesnych mu ornitologów polskich, m.in. K. Wodzickiego, a szczególne W. Taczanowskiego, którego dokonania i materiały nadal wtedy „żyły” w Gabinetie Zoologicznym. Nie pojawiają się tam natomiast informacje o bezpośrednich kontaktach Bykova z polskim środowiskiem przyrodników, zapewne unikającym go, szczególnie wobec ówczesnego wzmożenia rusyfikacji po powstaniu styczniowym.

Według relacji BYKOWA (1896) głównymi terenami jego badań i pozyskiwania okazów do Gabinetu Zoologicznego z terenu „Priwislinskiego Kraja” był pas szerokości „ok. 50 wiorst” (tj. ok. 54 km) wzdłuż Wisły od ujścia Pilicy do Zakroczymia. Szczegółowe badania biologii lęgowej wybranych gatunków ptaków prowadził w Lesie Bielańskim („Bielianskaja Roszcza”), w okolicach Otwocka, w leśnictwach Sieraków (Puszcza Kampinoska) i Zakroczym. Okazjonalnie jednak odwiedzał też szereg innych terenów w „guberniach” warszawskiej, piotrkowskiej, siedleckiej i łomżyńskiej. W badaniach tych towarzyszył mu preparator-pomocnik P.F. Gorbarczuk. Jako zdobyte przez siebie materiały muzealne z obszaru „Priwislinskiego Kraja” BYKOW (1896) wymienia:

- 2754 (288 gatunków!) okazy w skórkach ptaków dorosłych i opierzonych piskląt;
- 152 (37 gatunków) preparaty spirytusowe nieopierzonych piskląt;

Ryc. 5. Strona tytułowa publikacji Bykova z 1896 r.

Fig. 5. The title page of Bykov's publication from 1896.

- 83 (25 gatunków) preparaty spirytusowe embrionów z wysiadywanych jaj,
- 750 (119 gatunków) gniazd i innych ptasich „konstrukcji” lęgowych;
- 1348 (158 gatunków) jaj w pełnych lęgach;
- 986 (162 gatunki) żołądków z próbkami pokarmu.

W spisie tym budzi podziw liczba gatunków (288!), jakie Bykov zebrał w ciągu zaledwie pięciu lat z samego „Priwislińskiego Kraja”. Ta liczba jest zapewne bliska pełnej listy awifauny badanego obszaru. Z wymienionych materiałów wszystkie gniazda, preparaty spirytusowe piskląt i żołądków, a także część jaj (ok. 300 zniesień) i ok. 1000 skórek Bykov przekazał Gabinetowi Zoologicznemu, 184 skórki i jaja – Muzeum Zoologicznemu „Imperatorskiej” Akademii Nauk w Petersburgu, a pozostałe zniesienia jaj i skórki zostały w jego prywatnym posiadaniu. Przytoczone liczby świadczą o wysokiej aktywności kolekcjonerskiej Bykova, łączonej przecież z zaangażowaniem w tworzenie nowej ekspozycji ornitologicznej w Gabinetzie Zoologicznym i jego służbą wojskową.

Aktualnie w zbiorach warszawskiego Muzeum i Instytutu Zoologii PAN z etykietą Bykova (także Bykoffa'a) wykazanych jest 258 okazów (skórek) 70 gatunków ptaków oraz 125 okazów gniazd 25 gatunków. Materiały te (z wyjątkiem kilku okazów) zostały zebrane w latach 1890–1896 na opisanym wyżej obszarze „Priwislińskiego Kraja”, najczęściej określanym „w Warszawie” – co można rozumieć jako rejon podwarszawski. Liczne

тими какъ бы ступенями, очень блѣды и мелки и не имѣютъ рѣзко очерченныхъ краевъ. Форма яицъ, обыкновенно, яйцевидная, (Ridg. XVI, 1) *) и весьма вытянутая, но въ некоторыхъ случаяхъ, или (въ сѣвѣхъ ящикахъ просвѣчивающая), но крылья, съ утяжеленными блесковъ. Основной фонъ ихъ обилуетъ блѣдо-зелеными, но, въ зависимости отъ количества и густоты отблѣтовъ, принимаетъ,

Рис. 7. Гнездо малой мухоловки (*Muscivora parva*) на отсѣченной ветви толстаго грубого ствола, въ 1/2 натуральной величины.

въ видѣ рѣзкого измѣненія, появляются яйца бурого, желтоватого или красноватого оттѣнковъ. Русые состоятъ изъ мелкихъ, брусничныхъ, (Ridg. IV, 12) очень мелкихъ пятнышекъ и крапинокъ, которыя чаще всего сгущаются

*) *R. Ridgway, A Nomenclat. of colors* (1885).

Ryc. 6. Muchołówka mała – ilustracja z publikacji BYKOWA (1896), w związku z jego badaniami tego gatunku w Lesie Bielańskim.

Fig. 6. The red-breasted flycatcher – an illustration from BYKOV's (1896) publication in connection with his research into this species in the Bielany Forest.

okazy ptaków, gniazd i jaj zebranych przez Bykova w okresie pobytu w Warszawie są też w petersburskim Instytucie Zoologicznym Rosyjskiej Akademii Nauk.

W aspekcie współczesnej etyki ochrony przyrody niektóre metody badań terenowych BYKOWA (1896), a głównie jego postępowanie jako kolekcjonera okazów, są dziś niedopuszczalne. Przykładem może być m.in. opis takich działań wobec muchołówki małej w podwarszawskim wówczas Lesie Bielańskim, gdzie często bywał, zarówno zbierając okazy dla Gabinetu Zoologicznego (Ryc. 6), jak i prawdopodobnie dlatego, że stacjonowała tu jednostka wojsk carskich. W 1890 r. w Lesie osiedliła się muchołówka mała i do 1894 r. gniazdowały tam dwie–cztery pary. Wzbudziła ona, jako rzadkość ornitologiczna, szczególne zainteresowanie Bykova, który niepokojeniem ptaków przy gniazdach i ich odłowem (siecią, pętlami, czerpakiem entomologicznym, odstrzałem) prawdopodobnie przyczynił się do opuszczenia przez gatunek jedyne go wówczas, zdaniem BYKOWA (1896), stanowiska w okolicach Warszawy. Później w Lesie Bielańskim w ciągu 100 lat nie zanotowano już muchołówki małej, mimo że bywali tam ornitolodzy – J. Domaniewski, J. Sztolcman, T. Chrostowski i B. Kreczmer, a w okresie powojennym dokonywano inwentaryzacji awifauny Lasu (LUNIAK 1982). Dopiero po 100 latach od wytopienia przez Bykova gatunek ten powrócił do Lasu Bielańskiego (LUNIAK 1993) i aktualnie odbywa tu lęgi. Inny

przykład stanowi okaz norki europejskiej *Mustela lutreola* zabitej przez Bykova w 1891 r. na (wówczas) podwarszawskich Bielanach. To gatunek, który wtedy już był w Polsce na wymarciu, a obecnie nie występuje w naszej faunie. Przykłady te budzą dziś nasz negatywny osąd, jednak w tamtych czasach stanowiły powszechną praktykę, aprobowaną w kręgach przyrodników.

Przedstawiony tu „polski” dorobek ornitologiczny Bykova – zbiory i publikacje – jest dziś dokumentacją faunistyczną z tamtych czasów, a także źródłem wiedzy o biologii badanych przez niego gatunków. Po opuszczeniu Warszawy (1899 r.) Bykow nie zajmował się już awifauną „Priwislinskiego Kraja”, m.in. zapowiedzianą (BYKOW 1896) kontynuacją opisów gatunków w warszawskiej kolekcji. Prawdopodobnie też nie prowadził już jakichkolwiek badań ornitologicznych.

PÓŹNIEJSZE LOSY BYKOWA

Innowacyjność „ekologicznej” koncepcji stworzonej przez Bykova ekspozycji ornitologicznej Gabinetu Zoologicznego oraz jej wartość dydaktyczna i kunstwykonania zostały docenione w ówczesnym sprawozdaniu („godicznom akte”) Uniwersytetu Warszawskiego w 1894 r. i przyniosły mu uznanie w rosyjskim muzealnictwie (SHERGALIN & TARBEJEW 2018). W 1899 r. został zaproszony do stworzenia ekspozycji ptaków i ssaków w przenoszącym się wówczas do nowego budynku Muzeum Zoologicznym „Imperatorskiej” Akademii Nauk w Petersburgu. Na to „cywilne” zaangażowanie Bykova Akademia uzyskała specjalną zgodę „Wojennego Ministra”. Wyjechał więc do Petersburga, zabierając część swoich warszawskich zbiorów ornitologicznych (patrz wyżej).

W Petersburgu w latach 1899–1904 Bykow stworzył w tamtejszym Muzeum Zoologicznym ekspozycję ponad 200 „grup biologicznych” (dioram), dziś wysoko ocenianą w rosyjskim muzealnictwie zoologicznym, zarówno pod względem estetyczno-dydaktycznym, jak i naukowym (ZASŁAWSKIJ 1979). Była to wówczas największa i pierwsza „ekologiczna” ekspozycja zoologiczna w Rosji. Jej częściowe udostępnienie miało miejsce w 1901 r. Bykow w uznaniu tego dokonania dostał specjalny dyplom z podziękowaniem od „Imperatorskiej” Akademii, został uhonorowany tytułem członka-korespondenta, przyznawanym dla wybitnych uczonych lub podróżników-odkrywców, oraz otrzymał order św. Włodzimierza. Był też przedstawiony „Jego Imperatorskomu Wieliczeństwu Gosudariu Imperatoru” (SHERGALIN & TARBEJEW 2018 za SLEPKOWĄ 2013) i awansowany na pułkownika (1901 r.).

Po urządzeniu ekspozycji w petersburskim Muzeum Zoologicznym Bykow wrócił do służby wojskowej w „lejb gwardii S. Peterburskiego połka”, nadal jednak zbierał okazy dla petersburskiego muzeum. W 1913 r. (a nie po 60 latach służby*) przeszedł na emeryturę w stopniu generała-majora, odznaczony orderami św. Stanisława, św. Anny i św. Włodzimierza. W żadnej z cytowanych wyżej publikacji nie ma wiadomości o jego późniejszych losach w czasie I wojny światowej i Rewolucji oraz za władzy radzieckiej. Był już wtedy emerytem w wieku prawie 60–80 lat. ZASŁAWSKIJ (1979) podaje, że „Przez długie lata do ostatnich dni życia Bykow był związany z Muzeum Zoologicznym Akademii Nauk Związku Radzieckiego” i „zmarł w 1937 r. w Batumi” (a nie podczas walk Rewolucji*).

Obecnie, po 70 latach przemilczenia, Bykow jest uważany (ZASŁAWSKIJ 1979, SHERGALIN & TARBEJEW 2018) za wybitną postać rosyjskiego muzealnictwa zoologicznego, twórcę nowego typu ekspozycji („grupy biologiczne” – dioramy) i cennych zbiorów ptaków i ssaków. Od okresu jego działalności w warszawskim Gabinecie Zoologicznym nie wydał publikacji ornitologicznych.

PIŚMIENNICTWO

- BRZEK G. 1959. Złoty wiek ornitologii polskiej. *Memorabilia Zoologica* 3: 109 pp.
- BURAKOWSKI B., LUNIAK M. 1982. Świat zwierząt, p. 221, In: BAUM T., TROJAN P. (Eds.), *Las Bielański w Warszawie rezerwat przyrody*. PWN, Warszawa.
- BYKOW A.M. 1893. Wiesna w okriestnostjach Warszawy (Ornitologiczeskaja zamietka). *Russkij Ochotnik* 10: 149–150, 15: 234–236, 17: 269–270.
- BYKOW A.M. 1896. Spisok i opisanije kolekcii po biologii ptic Priwislinskago Kraja. *Kollekcii Zoologiczeskago Kabineta Imperatorskago Warszawskago Uniwersitieta III* 1: I–VIII, 1–120.
- BYKOW A.M. 1898. O gniezdowanii *Podiceps nigricolis* (C.L. BREHM) w Priwislinskom kraje. *Raboty iz Laboratorii Zoologiczeskago Kabineta Imperatorskago Warszawskago Uniwersitieta 1897-go Goda*: 217–226 .
- FEDOROWICZ Z., FELIKSIAK S. 2016. 150-lecie Gabinetu Zoologicznego w Warszawie (1818–1968). *Memorabilia Zoologica Nowa Seria* 1: 25–26.
- FELIKSIAK S. 1987. Słownik biologów polskich. PWN, Warszawa: 617 pp.
- KOWALSKA K. 1983. Zoologia, In: MAŚLANKIEWICZ K. (Ed.). *Zarys dziejów nauk przyrodniczych w Polsce*. Wiedza Powszechna, Warszawa: 362 pp.
- LUNIAK M. 1982. Ptaki rezerwatu Las Bielański w Warszawie. *Ochrona Przyrody* 44: 219–243.
- LUNIAK M. 1993. Optymistyczny (???) jubileusz stulecia wytopienia muchołówki małej w Lesie Bielańskim. *Ptaki*. wyd. OTOP, Gdańsk, nr 3'93: 15–16.
- LUNIAK M. 2013. Badania przyrodnicze na Bielanych – w przeszłości i dziś, pp. 32–33, In: LUNIAK M. (Ed.), *Przyroda Bielani warszawskich*. Muzeum i Inst. Zoologii PAN, Warszawa.
- LUNIAK M., PISARSKI B. 1994. State of research into the fauna of Warsaw (up to 1990). *Memorabilia Zoologica* 49: 157.
- ROSELAAR C.S. 2003. An inventory of major European bird collections. *Bulletin of the British Ornithologists' Club* 123A: 253–337.
- SZERGALIN E.E., TARBIJEW M.L. 2018. Gienierał Aleksandr Michailowicz Bykow (1858–1917?) – ornitolog-lubitiel i wielikolepnij taksidermist. *Russkij Ornitologiczeskij Żurnal* 27, ekspres-wypusk 1568: 737–752 .
- ZASŁAWSKIJ M.A. 1979. Landszaftnyje ekspoziciji muzejew mira. *Nauka*, Leningrad: 136–142.

Accepted: 25 October 2019; published : 22 November 2019

Licensed under a Creative Commons Attribution License <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>